

Kusztos Györgyi

Sárospataktól Nagykőrösig

Warga János pedagógiai pályája

Mi kapcsolhatná leginkább össze Bodrogköz és Hegyalja kulturális központját, Sárospatakot valamint a Duna-Tisza-köze jellegzetes, hangulatos mezővárosát, Nagykőrösöt, ha nem e két település kulturális múltja, a reformáció koráig visszanyúló oktatási intézményrendszere?

Az 1531-es év mindkét város életében fontos esztendő. Ekkor alapította Perényi Péter a később országos hírnevet szerző pataki református kollégiumot, és bár a nagykőrösi iskola alapításának pontos dátuma nem maradt fenn, Warga János az „academicum gymnasiumok” közé sorolt nagykőrösi iskola alapítási évét szintén 1531-re teszi.

S íme egy név: Warga János, a 19. századi tudományos élet kiemelkedő alakja, pedagógiai és filozófiai író, főgimnáziumi igazgató, akadémikus. Személyére egyaránt méltán lehet büszke Sárospatak és Nagykőrös. Warga János (későbbi írásmód szerint Szigeti Warga János) kétszáz évvel ezelőtt, 1804. január 8-án született az Abaúj megyei Kovácsvágáson. Közép- és felsőfokú iskoláit Sárospatakon végezte, ahol 1831-32-ben a természettudós és egyben költő Kézy Mózes helyett mennyiség- és természettant tanított a bölcsészeti osztályban. Szemere Bertalannal közösen megalapította a Sárospataki Nyelvművelő Társulatot.

A németországi egyetemek közül legtöbbet Berlinben tartózkodott, ahol Hegel tanait alaposan megismerte, így válhatott

később a hegeli bölcselet egyik első magyarországi képviselőjévé. Patakon és a külföldi tanulmányutakon szerzett ismereteit, tapasztalatait leginkább Nagykőrösön kamatoztatta, hiszen 1833-ban a nagykőrösi református egyháztanács meghívására elvállalta a gimnáziumi mennyiség- és természettan oktatását. Később bölcseletet és klasszikus nyelveket tanított. Itt alapított családot, és Sárospatak többszöri hívása ellenére is élete végéig kőrösi tanár maradt. 1835-ben az MTA levelező tagjává választotta, egy évre rá pedig elnyerte az Akadémia által kitűzött bölcseleti kérdés megoldásával járó pályadíjat. Ezt követően bölcseleti, pedagógiai témájú dolgozatai folyamatosan jelentek meg az Athenaeumban, a Tudománytárban és a Figyelmezőben. Élete második felében írt szövegein Hegel tanai mellett már az újabb, különösen az angol bölcselet hatása érezhető. Irányításával önképzőkör működött a gimnáziumban, amely a diákok önálló tevékenységre szoktatását és a tehetséges tanulók kibontakozását szolgálta.

Az 1850-es években – Arany János szavaival élve – a fél Akadémia Nagykőrösön lakott, hét akadémikus tanított a gimnáziumban: Arany János, Salamon Ferenc, Szabó Károly, Szász Károly, Tomory Anasztáz, és természetesen Warga János. Főleg az ő érdeme a helybeli tanítóképző létrehozása (1839) és irányítása (1853-ig), olyannyira, hogy az

1848-at követő években saját felelősségére tartotta fenn az intézetet. A negyvenes években általa létesített kiseddóvó a forradalomig működött. Emellett népiskolákat szervezett, igazgatott, folyamatosan sürgette a „felsőbb leányiskola” beindítását. 1851-ben pedig őt választották meg a gimnázium igazgatójának.

Igazgatósága alatt nagy gondot fordított az anyanyelvű oktatás megőrzésére, így a Bach-korszak németesítő politikájával szemben sikerült az iskolai tanításban megőriznie a magyar nyelv elsőbbségét. Tevékenységéért a református egyházkerület tanácsbírói, Abaúj megye pedig táblabírói címmel tüntette ki. Mindössze egy évvel halála előtt, 1874-ben vonult vissza a tanári pályától.

Munkái között nép- és középiskolai tankönyvek (latin nyelvtan, bibliaismeret, magyar nyelvtan, magyar olvasókönyv, természettan, pedagógiai, filozófiai füzetek stb.), tanulmányok, fordítások egyaránt találhatóak. A nagykőrösi Arany János Református Gimnázium könyvtára az iskola egykori igazgatójának jónéhány írását őrzi, így az érdeklődő számos értékes, időtálló gondolatot olvashat. Egy helyütt a következőket írja: „*A rend olyan elmaradhatatlan föltétele az iskolavirágzásnak, miként a nap világa a természet életének, e nélkül rideggé, kietlenné válna az egész természet, rend nélkül nincs lelke az iskolának, vagy ha van, rossz szellemben nyilvánkozik az (...) az iskola rossz szellemét az abban uralkodó rendetlenség, féktelen szabadosság és neveltlenség teszik.*” (*Gymnasiumi paedagogica*, 1873, 162.o.) Warga János vallotta, hogy a rendre nevelés alapja a szeretet, amely minden cselekedet mércéje. Az *ethica elemei* című bölcseleti írásában az önzést legyö-

ző „erkölcsi szeretetet” alap- vagy magérénynek nevezi, amely az ember erkölcsi világának „*oly központja, mint a testi világnak az egyetemes nehézkedés. Erre sűrűl minden, erre tér vissza, ebből sugárzik ki minden.*” (*Az ethica elemei*, 1863, 53.o.)

Warga János fontosnak tartotta az általa összefoglalóan bölcsészeti (lélektan, gondolkodástan, eszmetan, természet- és szellembölcsészet) tudományoknak nevezett ismeretek gimnáziumi tanítását. „*A bölcsészeti tudományoknak tanulását én multhatatlanul szükségesnek tartom különösen jelen korunkban (...), midőn gymnasiumaink új szervezetének nézünk elébe (...) a bölcsészettan alapos tanítását, nem mint a nevezett tények [ti. „realtudományok, a gyakorlati életirányú ismeretek és ügyességek”] ellensúlyozó eszközét (...), hanem mint azoknak továbbfejlesztőjét, világosítóját és szervezőjét látom szükségesnek.*” – írja (*Eszmetan*, 1869, Előszó). A szellembölcsészet részének tekintett etikát gyakorlati, s így a diákok számára könnyebben felfogható, értelmezhető fogalmai miatt az ún. eszmetan (metafizika) elvontabb kategóriáinak megértéséhez szükséges előtanulmányoknak szánta. Idézett művében kifejti, hogy a szoros értelemben vett erkölcsstan célja nem más, mint az erkölcsi eszme egyetemességének, „szükségességekének”, valóságának kimutatása és az emberi természettel összhangba hozása. Mivel propedeutikáról, bevezető jellegű írásról van szó – azzal az előfeltevéssel, hogy az ember lényege az eszeség és érzékenység egységében áll – előbb a bölcsészeti erkölcsstan fogalmát, föladatát tisztázza, majd meghatározza az erkölcsstan körét. Föladata tehát az, hogy az ember önma-

ga és minden létező lényegbeli egységét fölfogja, minden külső kényszerítés nélkül, saját elhatározásból akarja annak megőrzését.

A félreértések elkerülése végett figyelemztet a bölcsészeti és keresztyén erkölcsstan között fennálló különbségre, hogy ti. míg az előbbi az ész vezetése nyomán kívánja betölteni az ember rendeltetését, addig az utóbbi az isteni kijelentés alapján. Áttekinthető, mintaszerűen rendszerezett írásában kifejti, hogy olyan erkölcsi főelvet kell keresni, mely egyetemes, „szükségképpen”, azaz nem változó és eszmei, azaz nem tapasztalaton alapuló. E célból az európai filozófia történetében megfogalmazott erkölcsi elveket oly módon veszi számba, hogy röviden bemutatja az elveket alátámasztó érveket, majd az érvekben megmutatkozó hiányosságokat. Mivel a lajstromba vett elvek közül egyiket sem tartja kielégítőnek a következő maximát állapítja meg: *„Fogd föl saját és a kívüled létezők lényegét, s cselekedjél úgy, hogy azt észszerűtlenül ne csak meg ne sértsd, sőt inkább növeld azt, fölkeresvén és szentségben tartván akármely lényeg megmaradására és tova fejlesztésére tartozó eszközöket is.”*(i.m.

26.o.) Ezt követően megvizsgálja, hogy mi módon valósulhat meg az ember gondolkodásában és cselekedeteiben ezen erkölcsi főelv. Az ún. lelkiismeretes akaratban végül megtalálja az erkölcsi cselekedet legbiztosabb forrását, hiszen szerinte a lelkiismeret, az „önelhatározó kisbíró” az a kapocs, melyben az ész és az akarat minden külső kényszer nélkül egymáshoz fűződik. Írásának *Erkölcsi világtan* című szakaszában az erkölcsi törvényről, az erkölcsi kötelességről, az erkölcsi szabadságról, majd a vétkekről, bűnökről és gonoszságról mint az erkölcsi világot tagadó, megbontó tényezőkről, végül pedig az erényekről ír.

A kései olvasó elismerését nemcsak a nyelvhasználatban, fogalmazásban, logikai szerkesztésben megmutatkozó pontosság, következetesség váltja ki, amellyel Warga János e gimnáziumi tankönyvnek szánt művét megírta, hanem az a következetesség is, amellyel tanári pályája négy évtizedén át a magyar iskolaügyet szolgálta. Élete, munkássága hitelesíti a tudást, amelyet diákjai számára átadott. Ő mondotta: *„az embert nem az teszi valólag, a mit ismer és beszél, hanem az, ami jót tenni bír és tesz.”* (*Gymnasiumi paedagogica, i.m. 152.o.*)